

סימן ג'

גדר מצוה הבאה בעבירה (ל ע"א)

מצינו בגמרא (ל ע"א) את שיטת ר' יוחנן, שלולב הגזול פסול כל ימי החג משום מצוה הבאה בעבירה. והגמרא בהמשך מביאה את דעת שמואל וז"ל: "לא שנו אלא ביו"ט ראשון אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול". ובפשטות נראה כי שמואל אינו סובר את הדין של מצוה הבאה בעבירה, ולכן מכשיר לולב הגזול בשאר הימים.

[אך תוס' שם (בד"ה מתוך) לא ביארו כך, אלא כתבו שגם שמואל מסכים לדין של מצוה הבאה בעבירה, אלא שאינו מחמיר בדיני דרבנן, ולכן בשאר הימים שחיובם רק מדרבנן הכשירו חכמים לולב הגזול].

ויש להבין בדברי שמואל, מה שייך לומר מתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול. מה עניין שאול לגזול.

ובפנ"י (ד"ה אמר ריב"נ אמר שמואל) מובא וז"ל:

ולולי דברי התוס' (ד"ה מתוך) היה נראה לפרש בענין אחר דודאי שפיר מצי סבר שמואל מצוה הבאה בעבירה אפילו בדרבנן אלא שסובר דלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא היכא דא"א לעשות המצוה אם לא ע"י העבירה, וכה"ג כתבו התוס' לעיל בשמעתין (ד"ה משום) אלא דשמואל מיקל יותר דבגזולן גופא נמי לא שייך מצוה הבאה בעבירה, אלא היכא שצריך לכוון לקנות הלולב, והיינו ביו"ט ראשון כיוון דשאול פסול, א"כ ע"כ א"א לו לצאת בשל חברו אם לא שנתכון לקנותו מש"ה הוי מצוה הבאה בעבירה, משא"כ ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאול הרי אין צריך לכוון לקנותו לשם קנייה, דאפילו אם היה נוטלה ע"מ להחזיר לאלתר היה יוצא וא"כ הרי אין המצוה באה ע"י העבירה שמתכוון לקנותה, מש"ה קאמר דיוצא נמי בגזול.

מבואר בדברי הפנ"י, שמצוה הבאה בעבירה פירושה שע"י העבירה אפשר לקיים את המצוה. ועפ"י ז' יובנו דברי שמואל, שמתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול, דהיינו הפשט הוא משום שא"צ בעלות על הלולב, ולכן קניני הגזילה לא נצרכים לעצם קיום המצוה שהרי יכול לצאת בשאול. לעומת זאת, ביו"ט ראשון שצריך בעלות על הלולב שהרי כתיב "לכם", קניני הגזילה נצרכים לעצם קיום המצוה.

ע"פ דברי הפנ"י נוכל להסביר את מחלוקתם של ר' יוחנן ושמואל: ר' יוחנן סובר שבעצם המציאות כשהמצוה נעשתה ע"י העבירה זהו פסול של מצוה הבאה בעבירה, ולכן פסול כל שבעה, כיון שהמצוה נעשתה ע"י עבירה. ושמואל סובר שאין זה קשור למציאות אם נעשתה עבירה, אלא האם יש צורך דיני שהלולב יהיה "לכם", שאז הגזילה היא לצורך קיום הדין של "לכם" וזו מצוה הבאה בעבירה, אבל כשאין צריך את דין "לכם" (בשאר ימי החג, כששואל כשר) אז לא אכפת לך שהלולב גזול כיון שיוצא בשאול.

תוס' (ד"ה משום) הקשו מדוע הגמרא אומרת שלולב של אשירה פסול משום מיכתת שיעוריה ולא משום מצוה הבאה בעבירה.

ותירצו תוס', שמצוה הבאה בעבירה פירושה שע"י העבירה אפשר לקיים את המצוה, משא"כ בלולב של אשירה כשנעשתה בו העבירה איננו מסייע בכלל למצוה ולא אכפת לך שנעשתה עבירה בחפצא של המצוה. ובהמשך דבריהם דחו התוס' את גירסת כמה ספרים (לקמן דף לה). שגורסים שאתרוג של אשירה פסול משום מצוה הבאה בעבירה. וטעמם של התוס' לדחות גרסה זו, משום שאתרוג של אשירה פסול דבעינן שיעור של כביצה או כאגוז. ממילא טעם הפסול הוא משום מיכתת שיעוריה ולא מצד מצוה הבאה בעבירה.

גירסא זו שפוסלים אתרוג של אשירה משום מצוה הבאה בעבירה מצינו בדברי רבנו חננאל (לה ע"א) וז"ל: "של אשירה ושל עיר הנידחת פסול, משום דהוי ליה מצוה הבאה בעבירה".

וצריך ביאור מדוע גורס רבנו חננאל שאתרוג של אשירה פסול משום מצוה הבאה בעבירה ולא משום מיכתת שיעוריה, כשיטת שאר הפוסקים.

ועוד צריך ביאור שהרי בלולב של אשירה (לא ע"ב) גורס רבנו חננאל שפסול משום שעומד לשריפה, א"כ מדוע צריך שני טעמים, באתרוג משום מצוה הבאה בעבירה, ובלולב משום שעומד לשריפה.

וכן הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב ה"א) פוסק שארבעת המינים של אשירה פסולים. ובמגיד משנה (שם) כותב וז"ל: ונראה לי שהוא גורס כאן משום מצוה הבאה בעבירה כקצת נוסחאות".

וננסה לבאר את גרסת ר"ח.

תוס' (ד"ה משום) אומרים, שבאתרוג צריך שיעור משום דבעינן גמר פרי, כדי שתהא לקיחתו ניכרת. ולפי"ז יסבור רבנו חננאל שא"צ שיעור באתרוג אלא מספיק שתהיה לקיחתו ניכרת, משום כך אתרוג של אשירה דמיכתת שיעוריה כשר כיון שעכשיו במציאות ניכרת לקיחתו.

לכן גורס רבנו חננאל שהפסול באתרוג של אשירה משום מצוה הבאה בעבירה. לעומת זאת בלולב, לכו"ע בעינין שיעור כמו ששנינו במשנה "לולב שיש בו שלושה טפחים כדי לנענע בו כשר". א"כ צריך שיעור ללולב כדי לנענע בו ולכן לולב של אשירה דמיכתת שיעוריה אין לו שיעור, לכן גורס רבנו חננאל דלולב של אשירה פסול משום דלשריפה קאי.

א"כ, לסיכום, נמצא שמחלוקת תוס' ורבנו חננאל תלויה בהבדלי הגרסאות, האם אתרוג של אשירה פסול משום מיכתת שיעוריה (תוס'), או משום מצוה הבאה בעבירה (ר"ח). והנפק"מ היא האם צריך שיעור באתרוג, לפי התוס' בעינין, ולפי רבנו חננאל בעינין רק שתהא לקיחתו ניכרת ולא בעינין שיעור.

בהמשך התוס' (ד"ה משום) מובאת קושיה על הגמרא בפסחים (לה ע"ב) דאיתא שם דאין אדם יוצא ידי חובת מצה במצת טבל, שנא' "לא תאכלו עליו חמץ" (דברים טז, ג) - במצה הראויה להחמיץ, וא"כ אין איסור חמץ חל על איסור טבל, כי אין איסור חל על איסור, ועיי"ש. ושואל התוס' מדוע נצרך הלימוד מפסוק כדי ללמד שאין יוצאים במצת טבל, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה.

ולכאורה תימה על תוס', מה שייך לומר שאין יוצא במצה של טבל משום מצוה הבאה בעבירה, הרי תוס' עצמו הגדיר לעיל דמצוה הבאה בעבירה פירושו שהעבירה מסייעת למצוה, ואילו בנידון דידן איסור אכילת טבל אינו מסייע למצוה אלא הוא איסור העומד בפני עצמו.

וננסה ליישב, דלכאורה דבר תימה הוא, מדוע שלא יפריש מעט ויאכל את שאר המצה. אלא ע"כ צ"ל דהכא עסקינן הוא בשיש לו כזית מצומצם, שאם יפריש לא ישאר לו שיעור כזית למצה. והתוס' בנדירים (יב ע"א, ד"ה חלת אהרן) אומר דטבל אסור משום שתרומה מעורבת בו, א"כ כאשר אוכל טבל, בו בזמן גוזל הוא ממון כהנים (על הצד שאכילת תרומה הוי משום גזל הכהנים). השתא דאתינן להכי, י"ל כך: כשמקיים את מצוות אכילת מצה בכזית המצומצם שיש לו, בזה שלא הפריש נמצא גוזל ממון הכהנים ובכך העבירה מסייעת לו לקיום את המצוה!¹

¹ ואולי אפשר לומר פשוט אחר בדברי התוס' בגדר מצוה הבאה בעבירה, דברגע המצוה הוא עובר את העבירה. וזוהי כוונת התוס' דמחמת עבירת הגזל באה המצוה, ולכן בלולב הגזול ברגע שעשה בו את קניין הגזילה הוא קיים את המצוה וזהו פסול מצוה הבאה בעבירה. לעומת זאת, בלולב של אשירה שמעשה המצוה הוא לא באותו רגע עם מעשה העבירה, אלא מעשה העבירה נעשה כבר מזמן ומעשה המצוה נעשה לאחר מכן, וכן היא שיטת ר"י בתוס' (ד"ה הא קני ביאוש). ולפי"ז לא קשה השאלה ששאלנו ממצה של טבל, כי העבירה של אכילת הטבל היא כן ברגע

בגמרא שהבאנו לעיל (ל ע"א) הובא דין "אדם כי יקריב מכם" (ויקרא א, ב) דממנו למדה הגמרא שהקרבת חייב להיות שלו ולא של חברו. ויש להקשות מהגמרא בתמורה (י ע"א) ששואלת על הפסוק "אשר תשיג ידו" (במדבר ו, כא), וכי נזיר נידון בהישג יד, הרי לנזיר יש קרבנות קבועים (חטאת, שלמים ועולה) ואין זה משנה אם הוא נזיר עשיר או עני. אלא אומרת הגמרא שלומדים מהפס' "אשר תשיג ידו" שאחרים יכולים להפריש בשבילו קרבן והוא מתכפר.

ולכאורה זה סותר את הגמרא בסוכה שאומרת שקרבן גזול פסול משום דאינו שלו דכתיב "אדם כי יקריב מכם", הרי רואים מהגמרא בתמורה שאין צריך שהקרבת יהיה שלו.

וכן קשה על גדר מצוה הבאה בעבירה שהגדרנו לעיל, שהעבירה מסייעת לדין "לכם" שנצרך לקיום המצוה והקרבת נחשב שלו, הרי מצינו בגמרא בתמורה שהקרבת אינו צריך להיות שלו.

ועוד קשה מהריטב"א בקידושין (נב ע"ב, ד"ה אתא ההוא גברא) שאומר שה"ה בגזל בהמה של חברו ונתיאשו הבעלים והקדישה, דקיימא לן דנתקדשה הבהמה משום דנקנה ע"י יאוש ושינוי רשות ונחשב קרבן שלו. וז"ל: "והוי מתכשר לקרבן דיליה אי לאו דאיכא מצוה הבאה בעבירה כיון שסייע ההקדש בקנינו".

ויש לתמוה, הרי ברגע שהקדיש את הקרבן הקרבן ברשות ההקדש ולא ברשותו, א"כ כיצד נחשב הקרבן שלו.

אלא ע"כ צריך לומר מכאן דאם הוא מתכפר בקרבן אז הוא בעלים על הכפרה ובזה יש לו זכות ממונית, ולכן מובן במקרה שחבירו הפריש קרבן בשבילו שיצא בזה ידי חובה משום שהוא בעלים על הכפרה, וכך נסביר גם בריטב"א שהוא בעלים על הכפרה ולכן נחשב "קרבן דיליה", וכך מובנת הגמרא בתמורה שכיון שמתכפר בקרבן הוי שלו כיון שמביא חברו עליו [ועיין באבן האזל (הל' גניבה פ"ה הל' ב-ג, ד"ה ומה שכתב הריטב"א), דמשמע כדברינו].

נביא לכך מספר ראיות:

איתא בב"ק (עד ע"ב) דאדם שגנב והקדיש בהמה ואח"כ טבח, משלם תשלומי כפל ואינו משלם תשלומי ארבעה וחמישה. ומקשה הגמרא, מה לי מכרו להדיוט מה לי מכרו לשמים. ומתצת הגמרא מכרו להדיוט מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דשמעון, מכרו לשמים מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן. מוכח מהגמרא שבזה שהקדיש לשמים עדיין חשיב שלו, והסיבה לכך היא משום שיש לו זכות כפרה בבהמה.

אחד עם קיום מצוות אכילת מצה, ולכן זוהי מצוה הבאה בעבירה.

וכן איתא בגמרא בחולין (מ ע"ב) העוסקת בעניין שאין אדם יכול לאסור דבר שאינו שלו. ושואלת הגמרא פשיטא שאין יכול לאסור דבר שאינו שלו, ומתרצת הגמרא דעסקינן באוסר בהמה שהפריש ראובן בשביל שמעון שיתכפר בה "מהו דתימא כיון דקני ליה לכפרה כדידיה דמיא קמ"ל". וביאור הדברים שהיתה סברא לומר שיאסור בהמה שהפריש חבירו משום שיש לו זכות כפרה בבהמה, קמ"ל דכדי לאסור דבר צריך שיהיה ודאי שלו ולא מספיק זכות ממונית. משא"כ בתמורה שדי לו בזה שיש לו זכות ממונית כדאיתא בתמורה (י ע"א): "דאמר ר' אבהו אמר ר"י מקדיש מוסיף חומש והמתכפר עושה תמורה". ביאור הגמרא, שאדם שמקדיש קרבן כאשר צריך לפדות את הקרבן אז הוא צריך להוסיף חומש ולא האדם המתכפר בקרבן, ואילו המתכפר בקרבן למרות שלא הקדיש את הקרבן הוא יכול לעשות תמורה.

אלא ע"כ רואים דכשהוא בעלים על הכפרה יש לו זכות ממונית על הבהמה ולכן עושה תמורה.